

DOI: <https://doi.org/10.12797/Poliarchia.04.2016.07.04>

Dawid DULAK

dulak.dawid@gmail.com

HANDEL LUDŹMI W II RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

ZARYS ZJAWISKA

ABSTRACT Human trafficking in the Second Polish Republic

Human trafficking beings is considered as one of the most serious and most profitable crime in the world. After the political transformation in the 1990s, Poland is classified as a transit, destination and origin state of victims, but despite the constant presence of danger and its dynamic evolution, knowledge and awareness of history of human trafficking, particularly in Second Polish Republic, remains low. The article outlines the beginnings of human trafficking in the inter-war Poland, efforts of state and NGOs in fighting against trafficking, profile of violators and victims, and the mechanisms of recruitment and processes of control assumption over the sufferer.

KEYWORDS Human trafficking, Second Polish Republic, State and NGOs vs. trafficking, Mechanism of recruitment, Victim profile

WSTĘP

Handel ludźmi to jedna z najgroźniejszych form naruszenia praw człowieka¹. Chociaż geneza tego zjawiska, wywodzącego się z instytucji niewolnictwa, sięga czasów starożytnych², a jego nowoczesna odmiana została zauważona w XIX w.³, wypracowanie jego definicji zajęło ponad sto lat⁴. Została ona zawarta w *Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającym Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej*, przyjętym przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r.⁵, nazywanym Protokołem z Palermo. Dokument ten wskazuje, że pojęcie handlu ludźmi oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystywanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie, usunięcie organów⁶.

¹ Według Biura Narodów Zjednoczonych ds. narkotyków i przestępczości w latach 2010–2012 ofiary handlu ludźmi pochodziły z 152 krajów. Zob. United Nations Office on Drugs and Crime, *Global report on trafficking in persons 2014*, New York 2014, [online] http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/GLOTIP_2014_full_report.pdf, 30 VI 2016.

² Zob. np. I. Biezuńska-Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo*, Warszawa 1987, *Wielkie Problemy Dziejów Człowieka*.

³ Philip Jenkins tak opisywał sytuację w USA pod koniec XIX w.: *Niewolnictwo powróciło, choć teraz oficjalnie nazywało się pracą skazańców. Grupy aresztantów zakute wspólnym łańcuchem i pilnowane przez białych strażników pracowały dla prywatnych kontraktorów, co przypominało zbiorowe niewolnictwo we wszystkim oprócz nazwy*. P. Jenkins, *Historia Stanów Zjednoczonych*, Kraków 2009, s. 166, *Historiai – Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Zob. też np. E. J. Bristow, *Prostitution and Prejudice: The Jewish Fight Against White Slavery, 1870–1939*, New York 1983.

⁴ Przytoczona dalej definicja handlu ludźmi zawarta w tzw. Protokole z Palermo odnosiła się jedynie do zorganizowanego i międzynarodowego charakteru procederu. Na temat regulacji zjawiska zob. też np. *Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, podpisana w Genewie dnia 30 września 1921 roku (ratyfikowana zgodnie z ustawą z dnia 13 lutego 1924 r.)*, Dz.U. 1925, nr 125, poz. 893; *Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytutki (ratyfikowana na podstawie ustawy z dnia 29 lutego 1952 r.)*, Dz.U. 1952, nr 41, poz. 278; *Decyzja ramowa Rady 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi*, Dz.U. L 203, 1 VIII 2002.

⁵ *Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r.*, Dz.U. 2005, nr 18, poz. 158; *Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r.*, Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160.

⁶ *Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości...*

We współczesnym polskim prawodawstwie definicja zjawiska została zawarta⁷ w art. 115 § 22 Kodeksu karnego: *Handlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem: 1) przemocy lub groźby bezprawnej, 2) uprowadzenia, 3) podstęp, 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsięwziętego działania, 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności, 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą – w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1–6*⁸.

Problematyce handlu ludźmi poświęca się dużo uwagi w przestrzeni publicznej⁹, jest także systematycznie omawiana w kręgach naukowych. Świadczy o tym liczba publikacji¹⁰ i konferencji poświęconych przeciwdziałaniu temu procederowi oraz liczba zajmu-

⁷ Na temat polskich przepisów odnoszących się do handlu ludźmi przed nowelizacją z 20 V 2010 r. zob. np. B. Namysłowska-Gabrysiak, *Handel ludźmi. Analiza orzeczeń sądowych pod kątem zgodności z definicją zawartą w aktach międzynarodowych, w szczególności w Protokole z Palermo*, Warszawa 2006, s. 22–25.

⁸ *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 5 lipca 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Kodeks karny*, Dz.U. 2016, poz. 1137.

⁹ Dowodzi tego np. badanie TNS OBOP z 2010 r., z którego wynika, że 63% badanych zetknęło się w Polsce z informacjami i materiałami przestrzegającymi przed zjawiskiem handlu ludźmi. Zob. A. Zadrozna, *Społeczna świadomość zagrożeń związanych z handlem ludźmi i podejmowaniem pracy za granicą. Wyniki badania TNS OBOP*, Warszawa 2010, s. 82.

¹⁰ Zob. prace Ośrodka Badań Handlu Ludźmi Uniwersytetu Warszawskiego, np. *Niekaralność ofiar handlu ludźmi – wstępna diagnoza problemu*, red. Z. Lasocik, Warszawa 2013. Na temat współczesnego handlu ludźmi w Polsce zob. np.: *Zwalczanie przestępstwa handlu ludźmi przez Straż Graniczną*, oprac. Zarząd Operacyjno-Śledczy Komendy Głównej Straży Granicznej, Wyd. III Analizy Kryminalnej, [w:] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Polityki Migracyjnej, Zespół do Spraw Handlu Ludźmi, *Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu*, Warszawa 2007; A. Obsznajczyk, *Profil społeczno-demograficzny ofiar handlu ludźmi*, [w:] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Polityki Migracyjnej, Zespół do Spraw Handlu Ludźmi, *Handel ludźmi...*; T. Piechocki, *Handel ludźmi w Polsce – obecne trendy*, [w:] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Departament Polityki Migracyjnej, Zespół do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi, *Zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce. Materiały do raportu za lata 2009–2011*, Warszawa 2012; K. Sawicki, *Handel ludźmi*, Piła 2011; D. Charko, *Proceder handlu ludźmi*, „Prokurator” 2011, nr 3; I. Malinowska, J. Bryk, *Handel ludźmi – zapobieganie i zwalczanie. Przewodnik dla policjantów*, Szczytno 2008; *Metody działania sprawców przestępstw handlu ludźmi (I etap realizacji zadania naukowo-badawczego). Materiały pokonferencyjne*, red. B. Hołyst, J. Bryk, I. Malinowska, Szczytno 2008, *Materiały Pokonferencyjne – Wyższa Szkoła Policji*; J. Bryk, *Przestępstwa towarzyszące handlowi ludźmi*, „Niebieska Linia” 2009, nr 4; I. Dawid-Olczyk, *Problem handlu dziećmi w praktyce Fundacji La Strada*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2010, vol. 9, nr 4; K. Karsznicki, *Analiza polskiego prawa pod kątem efektywności ścigania handlu ludźmi do pracy przymusowej*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 7–8; *Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce. Analiza systemu*, red. Z. Lasocik, Warszawa 2011.

jących się tym instytucji¹¹. Natomiast namysł nad handlem ludźmi w Polsce w ujęciu historycznym, w szczególności w odniesieniu do okresu dwudziestolecia międzywojennego, jest podejmowany rzadziej¹². Dlatego problematyka handlu ludźmi w II RP zasługuje na dalsze badanie.

Niniejszy artykuł otwierają uwagi ogólne dotyczące handlu ludźmi przed odzyskaniem niepodległości przez Polskę w 1918 r. i niedługo po nim (część 1). Kolejne części skupiają się na aspektach prawnych zjawiska (2.1.), jego istocie oraz profilu ofiar i sprawców przestępstwa (2.2.). W części 2.3. opisano działania organów państwowych i organizacji społecznych w zakresie zwalczania handlu ludźmi.

1. II RZECZPOSPOLITA POLSKA A HANDEL LUDŹMI – UWAGI OGÓLNE

Pozostająca do 1918 r. pod zaborami Polska było terytorium wyjątkowo podatnym na działanie handlarzy ludźmi. Aż do odzyskania niepodległości społeczeństwo polskie było pozbawione sposobności do walki z procederem. Nie było też informowane o zagrożeniu, bowiem protektorzy Polski nie przykładali do niego większej wagi. Walka z handlem ludźmi pozostawała w gestii sądów i służb porządkowych. Jak pisał Radosław Antonów, stosunek państw zaborczych do prostytucji i handlu ludźmi należy traktować jako *element pognębienia narodu polskiego, co komponowało się z ich antypolską polityką*¹³. Przedwojenny historyk Józef Macko zauważył, że w szczególnym stopniu dotyczyło to handlu kobietami. Wspominał, że przyjeżdżający do Polski monarchowie państw zaborczych wykorzystywali rozległe kontakty z ważniejszymi handlarzami, aby ci pozyskiwali dla nich kobiety¹⁴.

Przed wybuchem I wojny światowej handel kobietami był definiowany jako *handel wartościami płciowymi, lub też razem z nimi i osobą, jakiejś kobiety*¹⁵. Większość przypadków handlu ludźmi dotyczyła właśnie handlu kobietami¹⁶. Świadczy o tym m.in. brzmie-

¹¹ Do najbardziej znanych organizacji pozarządowych zajmujących się problematyką handlu ludźmi w Polsce należą La Strada – Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę (wcześniej pod nazwą Fundacja Dzieci Niczyje) oraz Fundacja ITAKA – Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych.

¹² Zob. np. Drogi hańby. Piśmiennictwo polskie przełomu XIX i XX wieku o handlu „żywym towarem”, wybór i oprac. R. Antonów, Wrocław 2013, *Bibliotheca Erasmiana*, 3; A. Zakrzewski, „Mogę dostarczyć Panu tyle kobiet, że można by nimi wypełnić cały okręt”. Handel ludźmi w Warszawie dwudziestolecia międzywojennego, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. profesora Stanisława Batawii” 2015, nr 22.

¹³ R. Antonów, *Problem handlu „żywym towarem” w literaturze polskiej przełomu XIX i XX wieku*, [w:] *Drogi hańby...*, s. 11.

¹⁴ Tamże, s. 11–12.

¹⁵ A. Wróblewski, *O prostytucji i handlu kobietami*, [w:] *Drogi hańby...*, s. 106.

¹⁶ Wszystkie pozycje wykorzystane w niniejszej pracy odnoszą się w przeważającej mierze do handlu kobietami jako głównej formy handlu ludźmi w II RP. Według raportu Biura Narodów Zjednoczonych ds. narkotyków i przestępczości z 2014 r. współczesne formy eksploatacji ofiar dzielą się na: wykorzy-

nie pierwszych międzynarodowych aktów prawnych odnoszących się do handlu ludźmi, czyli *Międzynarodowego Porozumienia z dnia 18 maja 1904 r.* oraz *Międzynarodowej Konwencji z dnia 4 maja 1910 r.*, do których w 1922 r. przystąpiła Polska¹⁷. W preambule Porozumienia z 1904 r. posłużono się pojęciem *handel białymi*¹⁸. W art. 1 Konwencji z 1910 r. stwierdzono: *Każdy, kto dla zaspokojenia cudzych namiętności zwerbował, uprowadził, albo uwiódł, nawet za jej zgodą, kobietę albo dziewczynę nieletnią dla celów rozpusty winien być karany nawet wtedy, gdyby poszczególne czyny, stanowiące pierwiastki składowe przestępstwa, zostały dokonane w różnych państwach*¹⁹. Zgodnie z art. 2 karze podlegał każdy, kto dokonał tego *za pomocą oszustwa lub gwałtu, gróźb użycia władzy, czy jakichkolwiek innych środków przymusu*²⁰. Szczególnie obawiano się uprowadzenia córek²¹.

2. HANDEL LUDŹMI W II RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

2.1. Rozwiązania prawne dotyczące przeciwdziałania handlowi ludźmi

Po odzyskaniu niepodległości na ziemiach polskich obowiązywało *pięć różnych systemów prawnych, pozostałych po okresie zaborów: austriacki, pruski, rosyjski, francuski (księgi II i III Kodeksu Napoleona) oraz węgierski (Spisz i Orawy)*²². Jedynym kodeksem odwołującym się bezpośrednio do przestępstwa handlu ludźmi był rosyjski Kodeks Tagancewa z 1903 r. W części 26, poświęconej przestępstwom przeciwko wolności osobistej, kodeks ten ustanawiał (art. 501), że winny: *1) sprzedaży lub oddania do niewoli; 2) handlu murzynami; 3) bezpośredniego lub innego udziału w tym handlu, albo przysposobienie lub uzbrojenia statku do tego handlu, będzie karany: w przypadkach, wskazanych w ustępach pierwszym lub drugim artykułu niniejszego, – ciężkimi robotami do lat ośmiu; w przypadkach, wskazanych w ustępie trzecim artykułu niniejszego, – zamknięciem w domu poprawy*²³. Później zmieniono wymiar kary.

stanie seksualne (53%), przymusową pracę (40%), handel organami (0,3%) oraz inne (7%). United Nations Office on Drugs and Crime, *Global report on trafficking...*, s. 33.

¹⁷ Oświadczenie Rządowe z dnia 8 września 1922 r. w przedmiocie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Międzynarodowego Porozumienia z dnia 18 maja 1904 roku i do Międzynarodowej Konwencji z dnia 4 maja 1910 roku, podpisanych w Paryżu, dotyczących zwalczania handlu żywym towarem, Dz.U. 1922, nr 87, poz. 783.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

²¹ Zob. np. A. Kulwieciowa, *Uderzmy w wielki dzwon*, „Goniec Częstochowski”, 20 II 1914.

²² J. Markiewicz, *Kształtowanie się polskiego systemu prawa sądowego i jego twórcy w okresie międzywojennym 1919–1939 (wybrane zagadnienia)*, „Teki Komisji Prawniczej Polskiej Akademii Nauk. Oddział w Lublinie” 2010, t. 3, s. 113.

²³ Kodeks Karny z r. 1903. z uwzględnieniem zmian i uzupełnień obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 1 maja 1921 r. [przekład z rosyjskiego], portal Historia.org.pl, [online] historia.org.pl/2011/12/27/kodeks-karny-z-r-1903-tagancewa-1903-r, 16 XII 2016.

Nowy zapis brzmiał: *w wypadkach, wymienionych w ustępach pierwszym lub drugim artykułu niniejszego, – ciężkiego więzienia na czas od czterech do ośmiu lat; w wypadku, wymienionym w ustępie trzecim artykułu niniejszego, – więzienia na czas od jednego roku do sześciu lat*²⁴.

Niezmienne istotną kwestią było skodyfikowanie w jedną spójną całość ustawodawstwa, włącznie z kodeksem karnym odwołującym się do przestępstwa handlu ludźmi. W dniu 3 czerwca 1919 r. przyjęta została ustawa o powstaniu Komisji Kodyfikacyjnej, której zadaniem było ujednolicenie systemu prawnego w Polsce. W wyniku prac Komisji wprowadzono przepisy z zakresu prawa handlowego, międzynarodowego, cywilnego i karnego, które zawarto w Kodeksie karnym w 1932 r.²⁵ W czasie prac nad nowym kodeksem karnym państwo polskie aktywnie walczyło z handlem ludźmi. Jak już wspomniano, w 1922 r. Polska stała się sygnatariuszem międzynarodowych aktów: Porozumienia z 1904 r. i Konwencji z 1910 r.²⁶ Nałożono również ograniczenia na nieodłącznie związaną z handlem ludźmi prostytucję²⁷, a w 1923 r. minister spraw wewnętrznych wydał okólnik *w sprawie nadzoru nad osobami podejrzаныmi o uprawianie handlu żywym towarem i utworzenie w tej sprawie specjalnych rejestrów ewidencyjnych*²⁸.

Następnym krokiem było *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 lipca 1927 r. o karach za handel kobietami i dziećmi oraz za inne popieranie nierządu*²⁹. Zawarte w nim przepisy zostały skategoryzowane w zależności od terenu, na którym zostały wprowadzone. Wyróżniono dawne regiony zaboru niemieckiego, rosyjskiego oraz Galicji – w każdym z nich przepisy różniły się m.in. surowością sankcji. Rozporządzenie za sprawcę uznawało człowieka, który skłonił inną osobę *do oddawania się zawodowemu nierządowi* (art. 1 § 1)³⁰. Przewidziane kary zależały m.in. od: związku między pokrzywdzoną a sprawcą, wieku pokrzywdzonej, przemocy towarzyszącej procederowi, zawodu wykonywanego przez sprawcę, terenu, na którym dokonano przestępstwa. Co

²⁴ *Kodeks karny obowiązujący tymczasowo w Rzeczypospolitej Polskiej na ziemiach b. zaboru rosyjskiego z dodaniem: przepisów przechodnich i ustaw, zmieniających i uzupełniających postanowienia karne kodeksu; odpowiednich przepisów Kodeksu Karnego Niemieckiego i Ustawy Karnej Austriackiej, obowiązujących w pozostałych dzielnicach Rzplitej oraz Komentarza i orzeczeń Sądu Najwyższego, t. 3, część XX-XXXVII K. K., oprac. W. Makowski, Warszawa 1922, s. 152.*

²⁵ J. Markiewicz, *Kształtowanie się polskiego systemu...*, s. 115–120.

²⁶ *Oświadczenie Rządowe z dnia 8 września 1922 r. w przedmiocie...*

²⁷ Biuro Prasowe dla Spraw Kobietych informowało, że w 1922 r. *zniesione zostały domy publiczne i wydano rozporządzenie, iż prostytutkom wolno wieszać [sic] tylko we dwie*. W 1925 r. w Ministerstwie Sprawiedliwości pracowano nad rozwiązaniami, które miały postawić *wobec ciężkiej odpowiedzialności karnej wszystkich pośredników, сутenerów, алфонсов itd. Walka z handlem kobietami i dziećmi*, Komunikat Biura Prasowego dla Spraw Kobietych, 28 III 1925, „Bluszcz. Społeczno-Literacki Ilustrowany Tygodnik Kobiety” 1925, nr 13 (28 III).

²⁸ P. Gołdyn, *Pogarda dla zawodu, litość dla człowieka. Społeczno-edukacyjne formy działalności wobec kobiet zagrożonych prostytucją w Polsce (1918–1939)*, Kalisz 2013, s. 175.

²⁹ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 lipca 1927 r. o karach za handel kobietami i dziećmi oraz za inne popieranie nierządu*, Dz.U. 1927, nr 70, poz. 614.

³⁰ Tamże.

ważne, wprowadzono przepis stwierdzający, że *usiłowanie jest karalne* (art. 2), zaś przewidziane kary wynosiły od 1 roku do 10 lat pozbawienia wolności³¹. Jak pisał Andrzej Kremplewski, *ten skomplikowany (i niekorzystny z punktu widzenia adresatów prawa) stan prawny obowiązywał do 1932 r.*³²

W międzyczasie Polski Komitet Walki z Handlem Kobietami i Dziećmi zorganizował w dniach 8–10 września 1930 r. w Warszawie VIII Międzynarodowy Kongres Walki z Handlem Kobietami i Dziećmi, którego efektem było przyjęcie siedmiopunktowej rezolucji. Kolejne punkty dotyczyły m.in. definicji сутенера i kwestii repatriacji prostytutek. Zalecano wprowadzenie zakazu zatrudniania osób poniżej 18 roku życia w kabaretach i teatrach zagranicznych oraz wykorzystywanie *filmów jako środka profilaktycznego*³³.

11 lipca 1932 r. wprowadzono nowy Kodeks karny³⁴. W części ogólnej (art. 9) handel niewolnikami, kobietami lub dziećmi wymieniono jako przestępstwa, względem których obowiązuje zasada represji wszechświatowej (zasada ścigania uniwersalnego). Stosowanie ustawy obejmowało cudzoziemców i obywateli polskich, którzy dopuścili się popełnienia wymienionego przestępstwa. W części szczegółowej kodeks poruszał kwestię handlu ludźmi w artykułach: 199³⁵, 208³⁶, 211³⁷ i 212³⁸. Odniesienie *stricto* dotyczące handlu ludźmi pojawia się w art. 211. Zakładano w nim, że o wystąpieniu przestępstwa handlu ludźmi świadczyło spełnienie kilku przesłanek. Po pierwsze, ofiara musiała opuścić swój kraj, a o kierunku i celu podróży decydował sprawca. Po drugie, celem podróży musiało być zawodowe uprawianie nierządu. Po trzecie, osoba wyjeżdżająca nie mogła pokrywać kosztów podróży, ponieważ w tym wypadku nie byłoby mowy o *wywiezieniu*, ale o *wyjeździe*³⁹. Wprowadzenie Kodeksu karnego z 1932 r. jest niezmiernie istotne dla polskiego prawodawstwa w zakresie penalizacji przestępstwa handlu ludźmi.

³¹ Tamże.

³² Zob. A. Kremplewski, *O przestępstwie handlu kobietami*, [w:] *IPSiR dzisiaj. Księga jubileuszowa*, red. M. Porowski, Warszawa 1998, s. 208.

³³ P. Gołdyn, *Pogarda dla zawodu...*, s. 176–178.

³⁴ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny*, Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571.

³⁵ *Kto wbrew woli osoby, mającej prawa opieki lub nadzoru, uprowadza lub zatrzymuje nieletniego poniżej lat 17, albo osobę, znajdującą się pod opieką lub nadzorem z powodu nienormalności lub nieprzytomności, podlega karze więzienia do lat 5. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny...*

³⁶ *Kto z chęci zysku ułatwia cudzy nierząd, podlega karze więzienia do lat 5. Tamże.*

³⁷ *Kto wywozi z kraju inną osobę w celu przeznaczenia jej do uprawiania zawodowego nierządu, podlega karze więzienia do lat 10 i grzywny. Tamże.*

³⁸ *Kto dopuszcza się przestępstwa, określonego w art 208–211, względem własnej żony, dziecka, pasierba, wnuka, osoby oddanej pod nadzór, w opiekę lub na wychowanie, albo względem nieletniego poniżej lat 21, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 3 i grzywny. Tamże.*

³⁹ Zob. A. Kremplewski, *O przestępstwie handlu kobietami...*, s. 208–209.

2.2. Handel ludźmi – najczęstsze formy i metody działania sprawców

II RP należała do państw, w których kobiety były najbardziej zagrożone procederem handlu ludźmi⁴⁰. Według Antoniego Szymańskiego *Warszawa przez długi czas była głównym ogniskiem handlu kobietami*⁴¹. W Polsce międzywojennej handel ludźmi najczęściej dotyczył kobiet i dzieci⁴². Istnieje wiele powodów, które wpłynęły na rozwój tego zjawiska. Do zasadniczych czynników sprawczych należy zaliczyć:

1. Dobrze rozwiniętą sieć handlarzy ludźmi, będącą pozostałością po okresie zaborów.
2. Sytuację gospodarczą, duże bezrobocie, brak pieniędzy, perspektyw godnej pracy oraz niskie wynagrodzenie kobiet pochodzących z warstwy robotniczej.
3. Niski poziom świadomości społecznej wynikający z ówczesnego poziomu oświaty i rzadkie podejmowanie problemu przez prasę⁴³.
4. *Deprawację w sferze moralności*⁴⁴.

Handlarze posługiwali się wieloma metodami „rekrutacji” kobiet. Na prowincji najczęściej spotykaną metodą było uwiedzenie lub zdobycie zaufania młodej kobiety zainteresowanej awansem społecznym. Atrakcyjni mężczyźni podróżowali po wsiach, poszukując młodych kobiet, którym oferowali intratną pracę za granicą, niewymagającą żadnych kwalifikacji, a gwarantującą życie na wysokim poziomie. Czasem zawierano małżeństwa. Wykorzystywano np. żydowskie rytualne związki małżeńskie, ponieważ ich zawarcie nie wymagało obecności rabina, nie były również odnotowywane w oficjalnych dokumentach. Z tej metody korzystali m.in. urzędnicy konsulatu amerykańskiego, którzy uprowadzili kilkadziesiąt kobiet⁴⁵. Handlarze tłumaczyli rodzinie ofiary, że jedyną szansą na zawarcie małżeństwa jest wyjazd za granicę, ponieważ w Polsce narzeczonemu groziła obowiązkowa służba wojskowa. Inną metodą było ukazywanie różnic między standardami życia w kraju i za granicą. Na przykład USA były przedstawiane jako *raj*, w którym lekka i łatwa praca była dobrze wynagradzana, Polska była zaś krainą nędzy i państwem bez przyszłości⁴⁶.

⁴⁰ Zob. np. *Najcięższe poniżenie kobiety*, „Bluszcz. Społeczno-Literacki Ilustrowany Tygodnik Kobiety” 1924, nr 16 (19 IV).

⁴¹ A. Szymański, *Zagadnienie społeczne*, Włocławek 1916, s. 453, cyt. za: R. Antonów, *Problem handlu „żywym towarem”...*, s. 12.

⁴² Zob. M. Gąsiorowska, *Prostytucja jako zjawisko i problem społeczno-wychowawczy w II Rzeczypospolitej*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Krzysztofa Jakubiaka w Zakładzie Historii Myśli i Doktryn Pedagogicznych, Instytut Studiów Edukacyjnych, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2003, s. 61–62.

⁴³ P. Gołdyn, *Pogarda dla zawodu...*, s. 62–63; *Najcięższe poniżenie kobiety...*; J. Krawczyńska, *Równouprawnienie i białe niewolnictwo*, „Bluszcz. Społeczno-Literacki Ilustrowany Tygodnik Kobiety” 1930, nr 43 (25 X).

⁴⁴ Zob. M. Gąsiorowska, *Prostytucja jako zjawisko...*, s. 16.

⁴⁵ K. Raczyński, *Kobieta niewolnicą XX wieku*, [w:] *Drogi hańby...*, s. 183.

⁴⁶ S. Posner, *Nad otchłanią (w sprawie handlu żywym towarem)*, [w:] *Drogi hańby...*, s. 76.

Nie tylko mężczyźni, lecz także kobiety podróżowały po prowincji. Jedna z warszawskich rajfurek⁴⁷ zdobywała zaufanie ofiar dzięki małym prezentom, dobremu obyciu i wyglądowi, po czym oferowała im pracę w swoim domu publicznym. Jednak w kwestii wynagrodzenia, przedstawianego jako proporcjonalne do wkładu własnego, oszukiwała – nie wypłacała kobietom żadnych pieniędzy⁴⁸. Rozrósł się również handel kobietami opierający się na ruchu kabaretowym. Agenci wędrujący po całym kraju werbowali kobiety do kabaretów krajowych i zagranicznych. Po pewnym czasie zjawisko to stało się tak popularne, że zaczęły przez nie obumierać domy publiczne⁴⁹. W dużych aglomeracjach handlarze szukali swoich ofiar w pociągach i na dworcach. Zaczepiano potencjalną ofiarę w przedziale i starano się przeciągnąć rozmowę tak, aby nie wysiadła na swojej stacji⁵⁰. Na dworcach ofiarowano także swoją pomoc w znalezieniu noclegu bądź odradzano podróż do tej części miasta, do której ofiara się udawała, sugerując, że jest to dzielnica bardzo niebezpieczna. W zamian podawano adres innego lokalu, którym okazywał się dom publiczny⁵¹. Handlarze odwiedzali duże fabryki, więzienia i szpitale. Namawiali chore i znajdujące się w trudnej sytuacji kobiety do przyjęcia oferowanej pracy, obiecując, że będzie łatwa i materialnie opłacalna⁵². Interesowali się także młodymi Polkami pracującymi za granicą⁵³. Kolejną często stosowaną metodą były anonse prasowe i fałszywe biura pośrednictwa pracy. Zazwyczaj handlarze poszukiwali młodych, atrakcyjnych kobiet do pracy niewymagającej wykształcenia. Zwykle były to stanowiska guwernantki, służącej, śpiewaczki, kelnerki czy asystentki⁵⁴. Nierzadko kobiety były porywane wprost z ulicy, zaczepiano je *w parkach, bramach, pod kinami, w kawiarniach*, a następnie wywożono⁵⁵. Największe kontrowersje wśród opinii publicznej budziło sprzedawanie własnego dziecka przez rodziców⁵⁶. Po uzgodnieniu warunków z handlarzem rodzice albo pobierali wynagrodzenie z góry, albo zyskiwali udział w zyskach z prostytuowania się dziecka⁵⁷.

⁴⁷ Rajfurkami nazywano kobiety prowadzące domy publiczne.

⁴⁸ M. Piątkowska, *Życie przestępcze w przedwojennej Polsce. Grandesy, kasiarze, brylanty*, Warszawa 2012, s. 340.

⁴⁹ A. Wróblewski, *O prostytucji...*, s. 116.

⁵⁰ M. Kobylińska, *Handel żywym towarem a Katolickie Towarzystwo Opieki Dworcowej*, [w:] *Drogi hańby...*, s. 145–146.

⁵¹ Tamże.

⁵² A. Wróblewski, *O prostytucji...*, s. 109–110.

⁵³ P. Gołdyn, *Pogarda dla zawodu...*, s. 71.

⁵⁴ A. Wróblewski, *O prostytucji...*, s. 112, 121.

⁵⁵ M. Piątkowska, *Życie przestępcze...*, s. 343.

⁵⁶ Warto przytoczyć wypowiedź anonimowego autora *Grzechów młodości*, który wskazywał: *Nierzadko się zdarza, że rodzice sami sprzedają swe córki, a potem korzystają z dochodów ich rzemiosła. Rozumie się, że tego rodzaju zbrodnia może mieć miejsce tylko wśród ciemnych, nieokrzesanych ludzi. Matka sprzedaje córkę, którą nie potrafiła czy nie zechciała nauczyć jakiegokolwiek rzemiosła, które zapewniło los dziecka, gdy ono wyrośnie – Grzechy młodości. Jak uchronić siebie od przedwczesnego wycieńczenia i upadku sił. Przystępny i zrozumiały zbiór środków, jak uwolnić się od szkodliwych następstw nadużyć płciowych i nadmiernej utraty sił życiowych*, Wilno 1930, s. 71.

⁵⁷ M. Gąsiorowska, *Prostytucja jako zjawisko...*, s. 162.

Ofiary handlu kobietami trafiały do domów publicznych w całej Polsce. Największe ośrodki skupiały się w dużych miastach, takich jak: Lwów, Wilno, Warszawa, Katowice, Łódź, Kraków⁵⁸. Ofiary wywożone za granicę trafiały przeważnie do Rumunii, Grecji, Turcji oraz krajów Ameryki Południowej⁵⁹. Handlarze korzystali z kilku możliwych tras. Jedna z nich wiodła przez Gdańsk, Malbork i dalej na zachód. Inna – *przez Rumunię, do Konstantynopola, później przez Grecję do Egiptu*⁶⁰. Droga na wschód prowadziła przez *Wilno, gdzie sortuje się towar, idący do Petersburga, Rygi, Moskwy, Niżniego, Nowogrodu i do Odessy*⁶¹. Droga do Ameryki Południowej wiodła przez Hamburg, skąd ofiary wysyłane były statkiem do Rio de Janeiro, Montevideo lub Buenos Aires. Do Ameryki Północnej ofiary przewożono bezpośrednio lub przez Anglię. Trafiały następnie do Nowego Orleanu, Teksasu czy Kalifornii⁶².

Krajem, do którego trafiało najwięcej polskich ofiar handlu ludźmi, była Argentyna⁶³. Z czasem Argentyńczycy zaczęli używać określenia *la polaca* na prostytutki⁶⁴. Szacuje się, że około 900–1200 (30–40%) argentyńskich prostytutek mogło pochodzić z Polski; więcej było jedynie Argentynek⁶⁵. Najczęściej zmuszane do prostytucji kobiety były przewożone między domami publicznymi, a po jakimś czasie wywożone w głąb kraju, do gorszych lupanarów, lub sprzedawane do dzielnic portowych. Za najgorszą z nich uchodziła La Boca, dzielnica Buenos Aires, gdzie kobiety były zmuszane do przyjmowania nawet 70 klientów dziennie⁶⁶.

Jedną z największych organizacji międzynarodowych zajmujących się handlem ludźmi w tamtym czasie i działającą głównie w Argentynie było Warszawskie Towarzystwo Wzajemnej Pomocy i Prawidłowego Grzebania „Varsovia” (hiszp. Warszawa)⁶⁷. Po interwencji Władysława Mazurkiewicza, przedstawiciela dyplomatycznego RP w Argentynie w latach 1922–1936, organizacja została zmuszona do zmiany nazwy na Zwi Migdal, od nazwiska założyciela, Louisa Migdala⁶⁸. Prowadziła ona około 3 tys. domów publicznych w Argentynie⁶⁹. Ostatecznie została rozbita przez argentyńską policję po zeznaniach jednej z prostytutek. Bilans aresztowań wyniósł 112 osób, jednak jedynie ośmiu osobom *postawiono zarzuty za drugorzędne przestępstwa*⁷⁰.

⁵⁸ Zob. *Drogi hańby...*

⁵⁹ P. Gołdyn, *Pogarda dla zawodu...*, s. 65–66.

⁶⁰ Tamże, s. 64.

⁶¹ A. Wróblewski, *O prostytucji...*, s. 115–116.

⁶² M. Kobylińska, *Handel żywym towarem...*, s. 190.

⁶³ M. Piątkowska, *Życie przestępcze...*, s. 351.

⁶⁴ P. Gołdyn, *Pogarda dla zawodu...*, s. 67.

⁶⁵ Tamże, s. 64, 66–67, 69.

⁶⁶ M. Piątkowska, *Życie przestępcze...*, s. 352.

⁶⁷ A. Zakrzewski, *„Mogę dostarczyć Panu tyle kobiet...”, s. 111.*

⁶⁸ W. Chodźko, *Handel kobietami*, [w:] *Drogi hańby...*, s. 198. Zob. też np. W. Newida, *Hańba XX wieku*, „Tęcza. Ilustrowane Pismo Miesięczne” 1935, nr 8, s. 26–28.

⁶⁹ M. Piątkowska, *Życie przestępcze...*, s. 348.

⁷⁰ P. Gołdyn, *Pogarda dla zawodu...*, s. 69.

Aby usprawnić wywóz kobiet i dzieci, handlarze do czasu przejścia przez granicę tworzyli pozory normalności, dzięki czemu ofiary chętniej z nimi współpracowały⁷¹. Używano podrobionych paszportów i metryk, ofiary były proszone o schowanie się w bagażniku. Handlarze opracowali własny język, który pozwalał na swobodniejszy kontakt ze współpracownikami (np.: *Zaraz przestać dwie paki (tj. dwie dziewczyny), ale nie koszerne (tj. nie żydówki); Przysłałeś mi dwie szmaty (szpetne dziewczyny). Mówię Ci, że jeżeli towar nie będzie prima, to my sprzedamy go w Galacie po 20 lir.; Ośmielam się zapytać u Pani, czy pani może zużytkować angielskie paki, nie mające jeszcze siedemnastu lat*)⁷².

Kobiety, które trafiły do domów publicznych, albo same zgadzały się na pracę w takim charakterze, albo były do niej zmuszane. Grożono im, były bite, torturowane, gwałcone, a nawet zabijane⁷³. Zabierano im cały dobytek, ubrania, paszport i pieniądze. Uprowadzone kobiety miały niewielkie szanse na ratunek. W obcym kraju, bez znajomości języka i kontaktu z rodziną, mogły jedynie oczekiwać na pomoc z zewnątrz⁷⁴. Problemem był niski poziom karalności za handel ludźmi⁷⁵. Kazimierz Raczyński, autor wydanej w 1933 r. pracy *Kobieta niewolnicą XX w.*, w następujący sposób pisał o handlarzach ludźmi: *to specjalny typ zbrodniczego zwyrodnienia, to zwierzę drapieżne, które czuje tem większe zadowolenie, im ofiara jest niewinniejsza, im więcej widzi ją bezradną i bezsilną. Niema zbrodni, którejby taki handlarz „żywym towarem” nie podjął się wykonać*⁷⁶. Tego rodzaju opisy często pojawiały się w artykułach prasowych i w książkach. Miały one wpłynąć na opinię publiczną i organy sprawiedliwości, przyczyniając się do jednoznacznego potępienia osób zajmujących się tym procederem.

2.3. Organy państwowe i organizacje społeczne w walce z handlem ludźmi

Obok przepisów prawnych w Polsce rozwijały się akcje i stowarzyszenia społeczne zwalczające handel ludźmi. Największą organizacją tego rodzaju było powstałe w 1901 r. Katolickie Towarzystwo Ochrony⁷⁷, które jako jedyne posiadało swoje oddziały w kilku polskich miastach. W swojej działalności skupiało się na zapobieganiu i eliminowaniu prostytucji i handlu ludźmi. Towarzystwo niosło pomoc psychologiczną oraz materialną kobietom, podejmowało działania wychowawczo-edukacyjne. Otwierano tzw. szkółki⁷⁸, prowadzono seminaria, przekazywano wiedzę praktyczną⁷⁹.

⁷¹ Zazwyczaj pełny cykl handlu ludźmi zakłada, że ofiara dopiero po dotarciu do miejsca docelowego zostaje uświadomiona o charakterze narzucanej pracy.

⁷² A. Wróblewski, *O prostytucji...*, s. 119.

⁷³ M. Piątkowska, *Życie przestępcze...*, s. 338.

⁷⁴ M. Kobylińska, *Handel żywym towarem...*, s. 151.

⁷⁵ *W sprawie policji kobiecej*, „Bluszcz. Społeczno-Literacki Ilustrowany Tygodnik Kobiety” 1925, nr 36 (5 IX).

⁷⁶ K. Raczyński, *Kobieta niewolnicą...*, s. 183.

⁷⁷ W 1929 r. zmieniono nazwę na Polskie Katolickie Towarzystwo.

⁷⁸ Były to małe społeczności funkcjonujące na zasadach podobnych do dzisiejszych szkół i schronisk. Przyuczano w nich do zawodów, prostych czynności domowych, a także poszukiwano pracy dla podopiecznych.

⁷⁹ P. Gołdyn, *Pogarda dla zawodu...*, s. 95.

Szeroko zakrojoną inicjatywą były Misje Dworcowe. Działające na dworcach kolejowych i autobusowych wielu państw zajmowały się informowaniem i profilaktyką. Działały od 1904 r., jednak ich zasadnicza aktywność przypadała na okres po I wojnie światowej. Świadczyły one pomoc podróżnym bez pieniędzy i noclegu. Oddziały znajdowały się m.in. w: Warszawie, Lwowie, Poznaniu i Krakowie. W samej Warszawie z pomocy Misji w 1932 r. skorzystało prawie 9 tys. osób⁸⁰. Misje Dworcowe tworzyły schroniska, łączące funkcje noclegowni z działalnością profilaktyczną i resocjalizacyjną. Organizowano pogadanki, wspólne czytanie lektur i zajęcia rekreacyjne. Starano się uczyć zawodu i pomagać w jego znalezieniu przez własne biura pracy⁸¹.

Powstałe w 1903 r. Ewangelickie Towarzystwo Ochrony Kobiet skupiało się na prowadzeniu czasowego i stałego schronienia dla kobiet przyjezdnych, zmieniających zamieszkanie lub miejsce pracy. W strukturze Towarzystwa istniało również biuro pośrednictwa pracy, które przez 25 lat działalności znalazło pracę blisko 2 tys. osób⁸².

Obok chrześcijańskich działały organizacje żydowskie. Jedną z szerszych inicjatyw były Żydowskie Towarzystwa Ochrony Kobiet. Jako pierwsze powstało w 1905 r. Towarzystwo warszawskie. Jego podstawowym zadaniem była *ochrona kobiet przed zejściem z drogi życia uczciwego*⁸³. Towarzystwo pomagało w znalezieniu pracy, współpracowało z Misjami Dworcowymi, prowadziło odczyty i wykłady publiczne dotyczące handlu ludźmi. Poszczególne Towarzystwa, wileńskie, warszawskie, łódzkie i białostockie, były od siebie niezależne⁸⁴.

Należy też wspomnieć o dwóch instytucjach skupiających się na walce z handlem ludźmi. Były to Polski Komitet Walki z Handlem Kobietami i Dziećmi oraz policja kobieca. Pierwsza z nich została utworzona w 1923 r., a jej członkami-założycielami były: Polskie Towarzystwo Eugeniczne, Katolickie Towarzystwo Ochrony Kobiet, Ewangelickie Towarzystwo Ochrony Kobiet oraz Żydowskie Towarzystwo Ochrony Kobiet. W latach 1924–1939 funkcję prezesa piastował Witold Chodźko, w latach 1918–1923 minister zdrowia publicznego. Komitet podzielono na sekcje: organizacyjną (do jej zadań należało *tworzenie oddziałów prowincjonalnych, utrzymywanie z nimi kontaktu, udzielanie instrukcji i koordynowanie prac oddziałów*), Misji Dworcowych, emigracyjną (jej celem było utrzymywanie *kontaktu z Głównym Urzędem Emigracyjnym i Tow. Opieki nad kobietami emigrującymi przez stałe konwojentki, oraz tworzenie Sekcji Opieki nad Kobietami Polskimi poza granicami kraju*), prasy i propagandy (uświadamiała i informowała o zagrożeniu), zwalczania pornografii i finansową⁸⁵. Z Komitetem współpracowały Koleje Państwowe, które w związku z okólnikiem ministra komunikacji były zobowiązane do udzielenia *bezpłatnych pomieszczeń na dworcach na działania Misji Dworcowych oraz pozwoleń na umieszczanie na budynkach dworcowych, peronach*

⁸⁰ Tamże, s. 100.

⁸¹ Tamże, s. 96–125.

⁸² Tamże, s. 144–147.

⁸³ Tamże, s. 154–155.

⁸⁴ Tamże, s. 154–156.

⁸⁵ Tamże, s. 173–174.

*i wagonach plakatów propagandowych Komitetu*⁸⁶. Komitet finansował działalność artystyczną; literaturę i filmy poświęcone problematyce handlu ludźmi. Z jego inicjatywy na ekrany kin trafiły filmy *Szlaki hańby* Antoniego Marczyńskiego z 1929 r. czy *Kobiety nad przepaścią* Michała Waszyńskiego i Emila Chaberskiego z 1938 r. Ponadto został wydany *Cenny towar* Edmunda Czaplińskiego, lektura polecana przez Komitet. Nie wszędzie docierała sztuka, dlatego na prowincji i wsiach podejmowano współpracę z Kościołem⁸⁷. Także na wniosek Komitetu w 1932 r. utworzono Centralne Biuro do Zwalczenia Obiegu Wydawnictw Pornograficznych⁸⁸ przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, odpowiedzialne za *zwalczanie pornografii rodzimej* i współpracę w tym zakresie z innymi państwami⁸⁹.

W strukturze Polskiego Komitetu Walki z Handlem Kobietami i Dziećmi *w charakterze członków funkcjonowało 31 różnych organizacji*. Należały do nich: Chrześcijański Związek Rękodzielniczy „Dźwignia”, Katolickie Stowarzyszenie Kobiet Archidiecezji Warszawskiej, Katolicki Związek Polek, Narodowa Organizacja Kobiet, Opieka Polska nad Rodakami na Obczyźnie, Polskie Biuro Międzynarodowej Pomocy Emigrantom, Polskie Stowarzyszenie Kobiet z Wyższym Wykształceniem, Polskie Katolickie Towarzystwo Opieki nad Dziewczętami, Polskie Stowarzyszenie Młodych Kobiet, Rada Narodowa Polek, Społeczność Chrześcijańska w Warszawie, Katolicki Związek „Caritas” Archidiecezji Warszawskiej, Stowarzyszenie „Młode Ziemianki”, Stowarzyszenie „Rodzina Wojskowa”, Stowarzyszenie „Rodzina Policyjna”, Stowarzyszenie Zjednoczonych Ziemianek, Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet, Zgromadzenie Panien Kanoniczek i Żydowskie Towarzystwo Ochrony Kobiet (wszystkie z Warszawy), a także Katolickie Stowarzyszenie Kobiet w Krakowie, Katolickie Towarzystwo Ochrony Kobiet w Poznaniu, Opieka nad Młodymi Kobietami we Lwowie, Polski Komitet Walki z Handlem Kobietami i Dziećmi (oddział w Grudziądzu), Kongregacja Pań Dzieci Marii z Krakowa, Polskie Katolickie Towarzystwo Opieki nad Dziewczętami (oddziały w Częstochowie, Katowicach, Kaliszu, Kielcach i Radomiu), Białostockie Żydowskie Towarzystwo Ochrony Kobiet oraz Łódzkie Towarzystwo Ochrony Kobiet⁹⁰.

Dzięki licznym wnioskom i petycjom Komitetu władze państwowe podjęły decyzję o powołaniu kobiet do Policji Państwowej. Na pierwszy zorganizowany w 1925 r. kurs zgłosiło się 30 kandydatek. Spośród nich 24 trafiły do pracy w Warszawie, a 5 – w Łodzi⁹¹. Obowiązki policjantek i policjantów nieco się różniły. *Głównym zadaniem*

⁸⁶ Tamże, s. 176.

⁸⁷ Tamże, s. 181–183.

⁸⁸ Jak pisała Magdalena Rządowolska, w okresie działania instytucji nie cofnięto *żadnego zezwolenia na rozpowszechnianie wydawnictw zagranicznych, nie skonfiskowano nakładu żadnej powieści tłumaczonej na język polski ani nie utrudniano obrotu niemoralnymi drukami*. M. Rządowolska, *Kościół katolicki a lektura w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum” 1999, nr 9, s. 94.

⁸⁹ W. Newida, *Hańba...*, s. 25.

⁹⁰ P. Gołdyn, *Pogarda dla zawodu...*, s. 175.

⁹¹ Tamże, s. 185. Por. Z. Zal., *Policja kobieca*, „Bluszcz. Społeczno-Literacki Ilustrowany Tygodnik Kobiety” 1929, nr 14 (6 IV).

policii kobiecej była walka z handlem ludźmi i prostytutką. Prowadzono akcje, których celem było *wykrywania tajnych domów schadzek, sutenerstwa, stręczycielstwa, walki z nierządem i kontroli sanitarnej*⁹². Drugi kurs z 1929 r. zakończył się wcieleniem do formacji 40 nowych policjantek, które trafiły do Warszawy (13 policjantek), Lwowa (10), Łodzi (8), Gdyni (5), Lublina (2) i Wilna (2). Ostatnie szkolenie odbyło się w 1935 r. – zgłosiło się na nie 65 kandydatek⁹³.

PODSUMOWANIE

II Rzeczypospolita była narażona na wzmożoną działalność handlarzy ludźmi. Polityka zaborców, zmiana ładu międzynarodowego po I wojnie światowej, istniejące sieci handlarzy ludźmi – wszystko to wpłynęło na skalę zjawiska. Państwo podjęło wczesne działania mające na celu wypracowanie odpowiednich narzędzi i metod efektywnej walki z handlem ludźmi. Stworzenie i realizacja przez instytucje rządowe i organizacje społeczne programów profilaktycznych, pomocowych i informacyjnych oraz tworzenie nowych instytucji skutkowało stopniowym zmniejszaniem się skali przestępstwa oraz minimalizacją jego skutków. W okresie międzywojnia państwo skutecznie prowadziło liczne akcje przeciwko handlarzom ludźmi. Również intensywność działania organizacji społecznych wskazuje na rosnącą świadomość zagrożenia. Wzorce działań wypracowane w Polsce międzywojennej przez organy policyjne i organizacje międzynarodowe były wykorzystywane i kontynuowane w latach późniejszych.

BIBLIOGRAFIA

I. Materiały drukowane:

Literatura źródłowa:

– akty normatywne:

Decyzja ramowa Rady 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi, Dz.U. L 203, 1 VIII 2002.

Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz.U. 2005, nr 18, poz. 158.

Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostitucji (ratyfikowana na podstawie ustawy z dnia 29 lutego 1952 r.), Dz.U. 1952, nr 41, poz. 278.

Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, podpisana w Genewie dnia 30 września 1921 roku (ratyfikowana zgodnie z ustawą z dnia 13 lutego 1924 r.), Dz.U. 1925, nr 125, poz. 893.

⁹² Z. Zal., *Policja kobieca...*

⁹³ P. Gołdyn, *Pogarda dla zawodu...*, s. 185–186.

Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 5 lipca 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Kodeks karny, Dz.U. 2016, poz. 1137.

Oświadczenie Rządowe z dnia 8 września 1922 r. w przedmiocie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Międzynarodowego Porozumienia z dnia 18 maja 1904 roku i do Międzynarodowej Konwencji z dnia 4 maja 1910 roku, podpisanych w Paryżu, dotyczących zwalczania handlu żywym towarem, Dz.U. 1922, nr 87, poz. 783.

Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz.U. 2005, nr 18, poz. 160.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 lipca 1927 r. o karach za handel kobietami i dziećmi oraz za inne popieranie nierządu, Dz.U. 1927, nr 70, poz. 614.

Literatura pomocnicza:

– monografie i opracowania:

Biezuńska-Małowist I., Małowist M., *Niewolnictwo*, Warszawa 1987, *Wielkie Problemy Dziejów Człowieka*.

Bristow Edward J., *Prostitution and Prejudice: The Jewish Fight Against White Slavery, 1870–1939*, New York 1983.

Gąsiorowska M., *Prostytucja jako zjawisko i problem społeczno-wychowawczy w II Rzeczypospolitej*, praca magisterska napisana w Zakładzie Historii Myśli i Doktryn Pedagogicznych, Instytut Studiów Edukacyjnych, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, pod kierunkiem prof. dra hab. Krzysztofa Jakubiaka, Bydgoszcz 2003.

Gołdyn P., *Pogarda dla zawodu, litość dla człowieka. Społeczno-edukacyjne formy działalności wobec kobiet zagrożonych prostytutką w Polsce (1918–1939)*, Kalisz 2013.

Grzechy młodości. Jak uchronić siebie od przedwczesnego wycieńczenia i upadku sił. Przystępny i zrozumiały zbiór środków, jak uwolnić się od szkodliwych następstw nadużyć płciowych i nadmiernej utraty sił życiowych, przeł. i oprac. W. W., Wilno 1930.

Jenkins P., *Historia Stanów Zjednoczonych*, przeł. A. Oksiuta, Kraków 2009, *Historiai – Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego*.

Kodeks karny obowiązujący tymczasowo w Rzeczypospolitej Polskiej na ziemiach b. zaboru rosyjskiego z dodaniem: przepisów przechodnich i ustaw, zmieniających i uzupełniających postanowienia karne kodeksu; odpowiednich przepisów Kodeksu Karnego Niemieckiego i Ustawy Karnej Austriackiej, obowiązujących w pozostałych dzielnicach Rzplitej oraz Komentarza i orzeczeń Sądu Najwyższego, t. 3, część XX-XXXVII K. K., oprac. W. Makowski, Warszawa 1922.

Malinowska I., Bryk J., *Handel ludźmi – zapobieganie i zwalczanie. Przewodnik dla policjantów*, Szcztyno 2008.

Namysłowska-Gabrysiak B., *Handel ludźmi. Analiza orzeczeń sądowych pod kątem zgodności z definicją zawartą w aktach międzynarodowych, w szczególności w Protokole z Palermo*, Warszawa 2006.

Piątkowska M., *Życie przestępcze w przedwojennej Polsce. Grandesy, kasiarze, brylanty*, Warszawa 2012.

Sawicki K., *Handel ludźmi*, Piła 2011.

Zadrozna A., *Spoleczna świadomość zagrożeń związanych z handlem ludźmi i podejmowaniem pracy za granicą. Wyniki badania TNS OBOP*, Warszawa 2010.

– **prace zbiorowe:**

Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce. Analiza systemu, red. Z. Lasocik, Warszawa 2011.

Metody działania sprawców przestępstw handlu ludźmi (I etap realizacji zadania naukowo-badawczego). Materiały pokonferencyjne, red. B. Hołyst, J. Bryk, I. Malinowska, Szczytno 2008, *Materiały Pokonferencyjne – Wyższa Szkoła Policji*.

Niekaralność ofiar handlu ludźmi – wstępna diagnoza problemu, red. Z. Lasocik, Warszawa 2013.

– **rozdziały w pracach zbiorowych:**

Antonów R., *Problem handlu „żywym towarem” w literaturze polskiej przełomu XIX i XX wieku*, [w:] *Drogi hańby. Piśmiennictwo polskie przełomu XIX i XX wieku o handlu „żywym towarem”*, wybór i oprac. tenże, Wrocław 2013, *Bibliotheca Erasmiana*, 3.

Chodźko W., *Handel kobietami*, [w:] *Drogi hańby. Piśmiennictwo polskie przełomu XIX i XX wieku o handlu „żywym towarem”*, wybór i oprac. R. Antonów, Wrocław 2013, *Bibliotheca Erasmiana*, 3.

Kobylińska M., *Handel żywym towarem a Katolickie Towarzystwo Opieki Dworcowej*, [w:] *Drogi hańby. Piśmiennictwo polskie przełomu XIX i XX wieku o handlu „żywym towarem”*, wybór i oprac. R. Antonów, Wrocław 2013, *Bibliotheca Erasmiana*, 3.

Kremplewski A., *O przestępstwie handlu kobietami*, [w:] *IPSiR dzisiaj. Księga jubileuszowa*, red. M. Porowski, Warszawa 1998.

Obsznajczyk A., *Profil społeczno-demograficzny ofiar handlu ludźmi*, [w:] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Polityki Migracyjnej, Zespół do Spraw Handlu Ludźmi, *Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu*, Warszawa 2007.

Piechocki T., *Handel ludźmi w Polsce – obecne trendy*, [w:] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Departament Polityki Migracyjnej, Zespół do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi, *Zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce. Materiały do raportu za lata 2009–2011*, Warszawa 2012.

Posner S., *Nad otchłanią (w sprawie handlu żywym towarem)*, [w:] *Drogi hańby. Piśmiennictwo polskie przełomu XIX i XX wieku o handlu „żywym towarem”*, wybór i oprac. R. Antonów, Wrocław 2013, *Bibliotheca Erasmiana*, 3.

Raczyński K., *Kobieta niewolnicą XX wieku*, [w:] *Drogi hańby. Piśmiennictwo polskie przełomu XIX i XX wieku o handlu „żywym towarem”*, wybór i oprac. R. Antonów, Wrocław 2013, *Bibliotheca Erasmiana*, 3.

Wróblewski A., *O prostytutce i handlu kobietami*, [w:] *Drogi hańby. Piśmiennictwo polskie przełomu XIX i XX wieku o handlu „żywym towarem”*, wybór i oprac. R. Antonów, Wrocław 2013, *Bibliotheca Erasmiana*, 3.

Zwalczanie przestępstwa handlu ludźmi przez Straż Graniczną, oprac. Zarząd Operacyjno-Śledczy Komendy Głównej Straży Granicznej, Wydz. III Analizy Kryminalnej, [w:] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Polityki Migracyjnej,

Zespół do Spraw Handlu Ludźmi, *Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu*, Warszawa 2007.

– **artykuły w czasopismach naukowych:**

Charko D., *Proceder handlu ludźmi*, „Prokurator” 2011, nr 3.

Dawid-Olczyk I., *Problem handlu dziećmi w praktyce Fundacji La Strada*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2010, vol. 9, nr 4.

Karsznicki K., *Analiza polskiego prawa pod kątem efektywności ścigania handlu ludźmi do pracy przymusowej*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 7–8.

Markiewicz J., *Kształtowanie się polskiego systemu prawa sądowego i jego twórcy w okresie międzywojennym 1919–1939 (wybrane zagadnienia)*, „Teka Komisji Prawniczej Polskiej Akademii Nauk. Oddział w Lublinie” 2010, t. 3.

Rzadkowolska M., *Kościół katolicki a lektura w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Librorum” 1999, nr 9.

Zakrzewski A., *„Mogę dostarczyć Panu tyle kobiet, że można by niemi wypełnić cały okręt”. Handel ludźmi w Warszawie dwudziestolecia międzywojennego*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. profesora Stanisława Batawii” 2015, nr 22.

– **artykuły prasowe:**

Bryk J., *Przestępstwa towarzyszące handlowi ludźmi*, „Niebieska Linia” 2009, nr 4.

Krawczyńska J., *Równouprawnienie i białe niewolnictwo*, „Bluszcz. Społeczno-Literacki Ilustrowany Tygodnik Kobiety” 1930, nr 43 (25 X).

Kulwieciowa A., *Uderzmy w wielki dzwon*, „Goniec Częstochowski”, 20 II 1914.

Najcięższe poniżenie kobiety, „Bluszcz. Społeczno-Literacki Ilustrowany Tygodnik Kobiety” 1924, nr 16 (19 IV).

Newida W., *Hańba XX wieku*, „Tęcza. Ilustrowane Pismo Miesięczne” 1935, nr 8.

W sprawie policji kobiecej, „Bluszcz. Społeczno-Literacki Ilustrowany Tygodnik Kobiety” 1925, nr 36 (5 IX).

Walka z handlem kobietami i dziećmi, Komunikat Biura Prasowego dla Spraw Kobietych, 28 III 1925, „Bluszcz. Społeczno-Literacki Ilustrowany Tygodnik Kobiety” 1925, nr 13 (28 III).

Zal. Z., *Policja kobieca*, „Bluszcz. Społeczno-Literacki Ilustrowany Tygodnik Kobiety” 1929, nr 14 (6 IV).

II. Publikacje elektroniczne:

Literatura źródłowa:

– **źródła:**

Kodeks Karny z r. 1903. z uwzględnieniem zmian i uzupełnień obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 1 maja 1921 r. [przekład z rosyjskiego], portal Historia.org.pl, [online] historia.org.pl/2011/12/27/kodeks-karny-z-r-1903-tagancewa-1903-r.

United Nations Office on Drugs and Crime, *Global report on trafficking in persons 2014*, New York 2014, [online] http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/GLOTIP_2014_full_report.pdf.

Dawid DULAK, student II roku studiów II stopnia na kierunku bezpieczeństwo narodowe na Uniwersytecie Jagiellońskim. Autor artykułów *Handel ludźmi a bezpieczeństwo społeczne* oraz *Aktualność myśli geopolitycznej Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego w III Rzeczypospolitej Polskiej*. Laureat konkursu wiedzy o zarządzaniu kryzysowym i Policji zorganizowanego w 2016 r. przez Koło Konstytucjonalistów UJ i Koło Nauk Politycznych UJ. Interesuje się zarządzaniem kryzysowym, zwłaszcza komunikacją podczas kryzysu, handlem ludźmi, szczególnie w Polsce, oraz negocjacjami.